

עלון לב המועדים

גליון ס'
הלכות והליכות בענין שנה מעוברת
מתוך לב המועדים "תולד אדר ופורים"

חודשי השנה

חודשי השנה הם לפי חודשי הלבנה שנאמר "עולת חודש בחודשו" שניכר בו החידוש הלבנה שנראת כדבר מחודש, שבחצי הראשון הולכת וגודלת ובחצי השני הולכת ומתמעטת ואח"כ שוב מתחדשת משא"כ חודשי החמה לא ניכר בהם שום התחדשות, והשנים אנו מחשבים לפי שנות החמה שנאמר (דברים מז א) "שמור את חודש האביב" תלה הכתוב בקיץ ולא יכונו זמני השנה שבהם הקיץ החורף קור וחום אלא בחשבון השמש ולפי שיתרת ימות החמה על שנת הלבנה קרוב ל"א יום (שנות החמה שפ"ה ורביעי יום, ושנות הלבנה שג"ד יום ושמונה שעות ותרע"ו חלקים) וכשמתקבץ מן החסרון ל' יום פחות או יותר מוספים חודש אחד ועושים השנה מעוברת (אבודרהם תפילת פורים, רמב"ם הלכות קידוש החודש א-ב).

הטעם שמעברים את השנה

תנו רבנן על שלושה דברים מעברין את השנה על האביב, על פירות האילן, ועל התקופה (סנהדרין יא, א).

על האביב: כתוב בפסוק (דברים מז א) "שמור את חודש האביב" ודרשו חז"ל (רי"ה כא, א) שמור אביב של תקופה שיהא בחודש ניסן, והטעם: שאז מבשילה התבואה ויהא מוכן להביא קרבן העומר.

על פירות האילן: מכיון שבחנו השבועות מבאים ביכורים לבית המקדש אם מתאחרת הבשלת הפירות מזמן העצרת צריך למרוח ולעלות לירושלים פעם אחת לכן מעברים השנה כדי לדחות את חג השבועות בעוד חודש.

על התקופה: שחג הסוכות יחול בתקופת האסיף כדכתיב (דברים מז יג) "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך".

הטעם שלא תקנו לעבר כל שנה כמה ימים כדי להשוות שנת הלבנה עם שנת החמה, משום שמבואר בגמרא (מגילה ה, א) אמר רבי אבא אמר שמואל מניין שאין מונים ימים לשנים שנאמר (שמות יב ב) "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" חודשים אתה מונה לשנים ואין אתה מונה ימים לשנים וע"כ תיקנו שיוסיפו חודשים שלמים כדי להשוות בין השנים.

הטעם שמעברים חודש אדר ולא חודש אחר

משום דכתיב באסתר (ג, ז) "חודש שנים עשר הוא חודש אדר" ואם מעברין אחד משאר החודשים לא יהיה אדר חודש שנים עשר (תוס' סנהדרין יב, א

ד"ה אין) כעין זה כתב הרבינו יונה (עמ"ס סנהדרין יב, א) לפי שא"א לעבר חודש אחר, אם נעבר אייר נמצא שבין פסח לעצרת יהיה יותר מנ' יום, ואם נעבר חודש מחודשי הקיץ נמצא שלא יהיה תשרי חודש השביעי, ואם נעבר אחד מחודשי החורף לא יהיה חודש אדר חודש י"ב.

טעם אחר: לפי שלומדים עיבור השנה מעיבור החודש מה עיבור החודש אין תוספת עיבורו אלא בסוף החודש אף שנה אין תוספת עיבורה אלא בסוף השנה (מכילתא שמות פרשת בא ב מ, אבודרהם תפילת פורים).

טעם אחר: דילפינן מדכתיב (דברים מז א) "שמור את חודש האביב" חודש הסמוך לאביב אותו תעבר שתמיד יבוא אביב בזמנו (רש"י ראש השנה ז, א).

טעם אחר: לפי שאדר הוא סמוך לניסן ובו נדע אם צריך לעבר את החודשים (אבודרהם תפילת פורים).

טעם אחר: דבר ידוע שחודשי השנה הם כנגד י"ב שבטי ישראל (תנחומא ויהי טו, מהרש"א חידושי אנדות סנהדרין יב, א), וחודש אדר מזלו דגים והוא כנגד יוסף שנמשל לדגים שאין העין שולט בו (רבי חיים ויטל בספר ליקוטי תורה סוף פרשת ויצא), ויוסף הוליד ב' שבטים מנשה ואפרים ולכן מעברים חודש אדר שהוא של יוסף כנגד ב' שבטים מנשה ואפרים בניו (ספר קדושת לוי סוף פרשת כי תשא).

משנכנס אדר מרבין בשמחה (תענית כט, א) באדר א'

אדר א': ביעב"ץ מובא שדין זה נאמר על אדר ב' ולא על אדר א' (שאלת יעב"ץ ח"ב סימן פח, וכן כתב בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב ס' שא) ע"פ רש"י בתענית (כט, א) דאיתא שם משנכנס אדר מרבין בשמחה וכתב שם רש"י (ד"ה משנכנס אדר) ימי ניסים היו לישראל פורים ופסח, משמע שדווקא אדר ב' שבו חוגגים גם פורים וימי ניסן סמוכים להם משא"כ אדר א' אין בו פורים ואינו סמוך לפסח, וכן מובא בר' חיים פלאזי (בספרו מועד לכל חי סימן לא נב), וכן כתב הגריש"א דהדעת נוטה דקאי אדר ב' (חשוךי חמד מגילה עמ' עז), ובעל שבט הלוי כתב דפשיטא ליה דאדר ב' קאי (ח"י סי' קח אות יג).

ויש אומרים שדין זה נאמר גם על חודש אדר א', (תש' הת"ס סימן ב) החת"ס בתשובה שם כתב יום ג' א' דר"ח אדר ראשון שמרבין בו בשמחה (שפת אמת ליקוטים לר"ח וכ"כ בספר דרך שיחה בשם הגר"ק שליט"א) ובמשנ"ב משמע דקאי גם אדר א' מדלא חילק (לוח הלכות ומנהגים). והביא בעל השבט הלוי (שם) שיש מוסיפים שמחה מאדר א' וטוב לב משתה תמיד.

ברכת החודש

בשבת שמכרכים את החודש נהגו לומר באדר א' ראש חודש אדר ראשון, ובאדר ב' אומר "ראש חודש אדר שני" (ערוה"ש תיו"מ, משנ"ב תכו ס"ק ג).

דינים ומנהגים בשנה מעוברת

ארבע פרשיות

נוהגים לקרוא ד' פרשיות באדר ב', והטעם: משום דק"ל דאדר שני עיקר משום דעדיף להסמיך אותו לחג כדי להסמיך גאולה לגאולה דהיינו גאולת מרדכי לגאולת משה (מגילה ג, ב), ואם טעו וקראו פרשיות והמגילה באדר ראשון, בב"י משמע שא"צ לחזור, ובד"מ ובא"ר כתב שצריך לחזור ולקרוא (משנ"ב תרפ"ה ס"ק ב).

קריאת זכור בשנה מעוברת

לכוון לצאת יד חובת זכירת עמלק בפרשת כי תצא: בשו"ת מהר"ם שיק מובא שהקשה לחת"ס דהטעם שקוראים פרשת זכור פעם בשנה כדי שלא ישכח מהלב, ולכאורה בגמ' (ברכות נח, ב) משמע ששיעור שכחה הוא י"ב חודש [אין המת משתכח מהלב אלא לאחר י"ב חודש], לפי זה בשנה מעוברת יכוון בקריאת זכור שקוראים בפרשת שבוע "כי תצא" שלפני פורים כדי לצאת ידי חובת "זכור", והשיב החת"ס שכך הוא נוהג (שו"ת מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצווה תרה). ולמעשה: כתב הגריש"א שאין להקפיד בזה ואין צריך כוונה מיוחדת בקריאת כי תצא (הליכות והנהגות פורים עמוד 3).

ולכפרת פשע

בשנת העיבור מוסיפים בתפילת מוסף בברכת "אלהינו ואלהי אבותינו" "ולכפרת פשע" (משנ"ב תכ"ג ס"ק ו); והטעם: משום שיש בברכה זו י"ב לשונות למובה ולברכה וכו' כנגד י"ב החודשים וכנגד חודש העיבור אומרים ולכפרת פשע (אלהינו רבה תכ"ג ס"ק, בה"ח תכ"ה ס"ק יח). טעם אחר: לפי שחוששים שמא העיבור שלנו הוא שלא כהוגן, וא"כ יוצא שאוכלים חמץ בפסח (מעמי המנהגים עניני ר"ח בקנטרס אחרון על ס' תמח).

עד מתי אומרים "ולכפרת פשע": יש שנהגו לאומרו כל השנה, והטעם: לפי שסוברים שמעם אמירתו כנגד חודש העיבור, וכמו שאומרים כל י"ב לשונות בכל החודשים כך יש לומר גם כפרת פשע כנגד חודש אדר (כה"ח תכ"ה ס"ק יח).

ויש שנהגו לאומרו: רק עד סוף אדר ב' (משנ"ב תכ"ה ס"ק ו), והטעם: לפי שאומרים אותו כל זמן שראוי לעבר את השנה דהיינו עד חודש אדר ולא מחודש ניסן והילך (לקט הלכות חנוכה ופורים עמוד 64).

בדיקת מזוזות: יש שנהגו לבדוק המזוזות בחודש אדר בשנה מעוברת, והטעם: כיון שמעיקר הדין צריך לבדוק פעמים ב' שנים כמבואר ביור"ד רצ"א א וכדי לזכור הלכה זו בדקו באדר בשנה מעוברת שזה יוצא בערך פעמיים בשבע שנים (קונטרס איגרת הזאת דביצלקי עמוד מב).

פורים קטן (שו"ע תרצ)

כשמעברים את חודש אדר, י"ד וט"ו באדר א' נקראים פורים קטן.

כדיני תפילה

תחנון: אין אומרים תחנון בי"ד וט"ו באדר א' (שו"ע תרצ"א). וכן אין אומרים תחנון במנחה שלפניהם שהוא י"ג באדר א' (משנ"ב קלא ס"ק לג).

"אל ארך אפים": כשחל פורים קטן ביום שני או ביום חמישי אין אומרים "אל ארך אפים" בפתיחת ההיכל, הטעם: לפי שלמנצח ואא"א שווים הם באמירתם (משנ"ב תרצ"ב ס"ק ב).

"יהי רצון" בשני וחמישי: כשחל פורים קטן ביום שני או ביום חמישי אין אומרים "יהי רצון" שאחר קריאת התורה, והטעם: לפי שדינו כתחנון.

"למנצח" (תהלים כ): אין אומרים בימים אלו מזמור "יענך ה' ביום צרה" (שו"ע תרצ"א). והטעם: כיון שהם ימים של גס והצלה (שו"ע תרצ"א).

"על הניסים": אין אומרים בימים אלו "על הניסים" בין בתפילה ובין בברכת המזון (מנ"א תרצ"ב ס"ק א). והטעם: לפי שאין קוראים ביום זה מגילה (משנ"ב תרצ"ב ס"ק א).

ואם אמרו אין מחזירים אותו (משנ"ב שם), והטעם: דמדינא היה ראוי לעשות פורים באדר א' כמ"ש הפוסקים, אלא שסמיך גאולה לגאולה עדיף מ"מ הוי מעין המאורע (שערי ציון תרצ"ב בשם חמד משה).

הספד ותענית: אין מספידים בהם ואין מתענים (שו"ע תרצ"א). והטעם: משום דקשה הא קי"ל זריזים מקדימים למצוות וכיון שחייבים לקבוע מדאורייתא זכר לנס מ"ט דחו לאדר ב' משום סמיכה גאולה לגאולה והרי זריזים מקדימים, וכתב הרדב"ז דנראה דלכן קבעו באדר א' הי"ד וט"ו לאסור בהספד ותענית ובזה יצא ידי חובת דאורייתא שכבר עשו זכר לנס, ושוב מצוות דרברי קבלה דחו לאדר ב' (רדב"ז ח"ד).

חיוב משתה ושמחה

חיוב משתה ושמחה בפורים קטן, הרמ"א כתב שמעיקר הדין אין חיוב לעשות סעודה אלא שמוב להחמיר (תרצ"א). ובמשנ"ב כתב (שם ס"ק ד) שמוב להחמיר רק בי"ד ולא בט"ו. הלבוש כתב שיש להחמיר גם בי"ד וגם בט"ו (שם). למעשה: מ"מ ירבה קצת בסעודה לכבוד הנס שנעשה בעיתים הללו, והטעם: כדי לצאת ידי המחמירים (משנ"ב תרצ"ב ס"ק ה). ואמרו בשם הגרשו"א שבכרכים המוקפים חומה נוהגים גם בט"ו (הליכות שלמה ח"ב עמוד שלה). המחמירים לעשות סעודה בפורים קטן כתבו הפוסקים שיש להוסיף תבשיל אחד יותר מהרגיל (לקט יושר עמוד קנט).

וכתב ר' חיים פלאג"י וראוי לאכול בסעודה זו בשר אפילו כשחל בערב שבת (מועד לכל חי לא כב).

ומוסיף השערי תשובה שיש להרבות בסעודה זו בשירות ותשבחות (תרצ"ב).

ב.